

müslümanların yaşadıkları Finlandiya'nın çeşitli şehirlerinde cami, okul ve cemaat merkezleri bulunmaktadır; buradaki müslümanların bir kısmı iş adamı ve bankacıdır. Çok az sayıda müslüman nüfusun yaşadığı Çekoslovakya, Lüksemburg, İzlanda ve Malta'da herhangi bir İslâmî teşkilât yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), Ankara 1987, s. 330-339; Aga Khan — Zaki Ali, *L'Europe et l'Islam*, Geneve 1944; J. P. Roux, *L'Islam en Occident: Europe-Afrique*, Paris 1959, s. 33-40; Haydar Bammât, *İslâmiyetin Manevî ve Kültürel Değerleri* (trc. Bahadır Dülger), Ankara 1963, s. 67-74, 207-215; Ramazan Şeşen, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, İstanbul 1975, s. 43-46; Anwar G. Chejne, "Islamization and Arabization in al-Andalus: A General View", *Islam and Cultural Change in the Middle Age* (ed. Speros Vryonis Jr.), Wiesbaden 1975, s. 59-86; Ali Muntasir el-Kettânî, *el-Müslimün ft Ürûbbâ ve Emerikâ*, Zahrân 1396/1976, I, 76-94; a.mlf., *Muslim Minorities in the World Today*, London 1986, s. 21-81; Abdülfettâh Mukallid el-Ganîmî, *el-İslâm ve's-sekâfetü'l-'Arabîyye ft Ürûbbâ*, Kahire 1979; Gallâb, *el-Büldârü'l-İslâmiyye*, s. 705-758; S. M. Darsh, *Muslims in Europe*, London 1980; Hitti, *İslâm Tarihî*, III, 775-786; Aziz Ahmed, *Târîhu Şikilliyeti'l-İslâmiyye* (trc. Emîn Tevfik et-Tayyibî), Trablusgarp 1399/1980, s. 13-31; T. W. Arnold, *İntişâr-ı İslâm Tarihî* (trc. Hasan Gündüzlü), Ankara 1982, s. 141-208; B. Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, New York 1982, s. 17-56; M. Lombard, *İlk Zafer Yıllarında İslâm* (trc. Nezih Uzel), İstanbul 1983, s. 76-89; R. Mantaran, "L'Islam en Europe à l'époque ottomane", *L'Islam en Europe a L'Epoque Moderne*, Paris 1985, s. 13-48; F. Lamand, *L'Islam en France*, Paris 1986, s. 24-25, 35-36; A. Popovic, *L'Islam Balkanique*, Berlin 1986, tür. yer.; a.mlf., "Les Musulmans de Hongrie Dans Le Période Post-Ottomane", *StI*, LV (1982), s. 171-186; W. Montgomery Watt, *İslâmın Avrupaya Tesiri* (trc. Hulûsi Yavuz), İstanbul 1986; S. Runciman, "Avrupa Medeniyetinin Gelişmesi Üzerindeki İslâmî Tesirler", *ŞM*, III (1959), s. 1-13; Alaeddin Sâmarrâî, "Some Geographical and Political Information on Western Europe in the Medieval Arabic Sorce", *MW*, LXII/4 (1972), s. 304-322; Mahmûd İbrâhîm, "el-Müslimün dâhilü'l-müctema'âtü'l-Ürûbbîyye", *Faysal*, XVIII, Riyad 1978, s. 134-138; İsmail Balic, "Eastern Europe the Islamic Dimension", *JIMMA*, I/1 (1979), s. 29-37; Ahmed Smajlagic, "Muslim in Yugoslavia", *a.e.*, II/1 (1980), s. 132-144; J. Slomp, "Islam in the Netherlands", *a.e.*, VII/2 (1986), s. 519-522; Mushtak Parker — Mustafa Shirazi, "Muslim Immigrants in Western Europe", *Arabia*, sy. 31, London 1984, s. 61-70; Muhammad Anwar, "Who are the Muslims in West Europe", *Impact International*, XV/14, London 1985, s. 8-10; J. S. Nrelsen, "Islamic Law and its Significance for the Situation of Muslim Minorities in Europe", *Research Papers*, sy. 35, Birmingham 1987, s. 1-57.

RIZA KURTULUŞ

AVRUPA TÜCCARI

Avrupa ile müste'min tüccar statüsünde ticaret yapan gayri müslim Osmanlı tebaası.

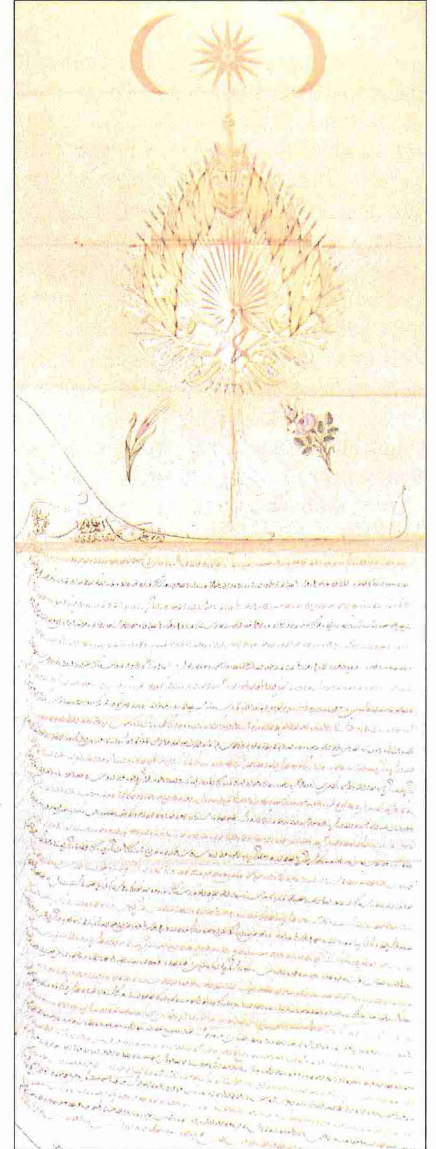
XIX. yüzyılın başından itibaren, Avrupa ile ahidnâme*li tüccar statüsünde ticaret yapma müsaadesi bahşedilen Osmanlı tebaası gayri müslim tüccara Avrupa tüccarı adı verilmiştir.

Osmanlı sınırları içinde, müslüman ve gayri müslim tebaa ile ahidnâmeli devletler tüccarı farklı şartlarda ticaret yaparlardı. Ahidnâmeli tüccarın dış ticarette daha imtiyazlı durumda bulunması yanında, yabancı elçilik ve konsoloslukların kullanacakları tercümanlara cizye vb. tekâlif*ten muafiyet gibi hakların da tanınmış olması, gayri müslim tebaaya son derece cazip görünüyordu. İstanbul'daki elçiliklerle diğer şehirlerdeki konsoloslukların resmî makamlarla münasebetleri, öteden beri, lisan bilen gayri müslimler tarafından yürütülmekte ve bu nevi vazifelerin görülebilmesi için tercümanlık beratına sahip olmak gerekmektedir. Tercümanlar yabancı misyonlar tarafından seçilir ve beratlar da yine onlar tarafından temin edilirdi. Elçilik ve konsoloslukların berat temininden madî menfaatler sağlamaları, zamanla tercümanlık beratı taşıyanların sayısının artmasına sebep oldu. Hakikatte ise bunların çoğu, tercümanlık beratındaki şehirlere hiç gitmemiş, ticaretle uğraşan ve lisan bilmeyen kimselerdi. Tercümanlık beratı suistimalinin önlenmesi için XVIII. yüzyılda zaman zaman bazı teşebbüslerde bulunuldu. III. Ahmed (1722), III. Mustafa (1758, 1766) ve I. Abdülhamid (1786) bu konuyla ilgilenip yabancı elçilere notalar verdilerse de mesele halledilemedi. 1791 yılında III. Selim devrindeki teşebbüs de istenilen neticeyi vermediğinden Avrupa ile ticaret yapan ve yapacak olan tüccar, kaptan ve gemi sahipleri için özel bir statünün kabulü kaçınılmaz oldu. Bu suretle Avrupa tüccarı denilen sınıf ortaya çıktı (1802).

Avrupa ile ticaret yapmak isteyen ve güvenilir bir şahıs olduğunu ispat eden gayri müslimler Avrupa tüccarı beratı alabiliyorlardı. Bunun için, üzerlerine nâzır tayin edilen Divân-ı Hümâyûn beylikçisinin bir takrir* ile berat harcı olarak 1500 kuruş ödenmesi ve beratın İstanbul Kadılığı Bâb Mahkemesi'ne kaydı gerekiyordu. Avrupa tüccarının iki yıl süreyle vazifede kalacak bir başbezirgân

ve nâzırları bulunur, bunlar aralarında yaptıkları seçimin "emr-i âlî" ile tasdikinden sonra vazifeye başlarlardı. İş yerleri ve ticaret yaptıkları devletin ismi, nâzırları tarafından tutulan bir deftere kaydedildiğinden, bunlara "defterli tüccar" ve Eflak-Boğdan'ın fermanlı tüccarı gibi bir takım olduklarından kumpanya tüccarı da deniliyordu. Müste'min tüccar hak ve imtiyazları tanınan Avrupa tüccarı, ticaret yaptıkları memleketin tarifesi üzerinden % 3 gümrük resmi ödüyorlar, avârız, kassâbiyye vb. tekâlif-i örfiyyeden muaf tutuluyorlar; kıyafet-

Avrupa tüccarlarına verilen II. Mahmud devri beratlarından biri (BA, Mühazzeb Fermanlar, nr. 648/1)

lerine karışılmıyor, "mürur tezkiresi" denilen seyahat izinlerini kolayca alabiliyorlardı. Avrupa tûccarı sınıfına girenlere iki hizmetkârlarının bulunması, bunlardan birinin İstanbul dışında oturabilmesi hakkı da tanınmıştı. Beratlı tûccara hukukî bakımdan da müste'min tûccar gibi muamele ediliyor ve yabancı tûccarla 4000 akçeyi aşan davaları İstanbul'a sevkediliyordu. Aralarındaki davalar gerektiğinde beylikçi tarafından reîsülküttâba arzediliyor ve eğer "şer'-i şerîf'e müracaat lâzım gelirse, çarşamba günleri Reîsülküttâb Odası'nda veya Bâbîâlî'de Arz Odası'nda bu davalara bakılıyordu (BA, KK, nr. 7538, s. 2). Müste'min tûccarla olan davalarında ise davalının tâbî olduğu devletin ahidnâmesi esas alınıyordu. İçlerinden birinin ölümü halinde terekisi tesbit edilerek varsa vârisine veriliyor, vâriissiz ölenlerin malı hazineye kalyordu.

1839'da Ticaret Nezâreti'nin kuruluşundan sonra ise Avrupa tûccarlarıyla ilgili işlere Ticaret Nezâreti'nce bakılmaya başlandı. Daha önce beylikçinin yaptığı işi artık Ticaret nâzırı yükledi. Yani defterli tûccar arasına girebilmek, diğer tûccarın teklifi üzerine Ticaret nâzırı tarafından yapılacak arzla mümkün olabilecekti. Ticaret Nezâreti'ne bağlı bir Ticaret Meclisi'nin (BA, MAD, nr. 21192, s. 3-4), 1850'de ise Ticaret Mahkemesi'nin kurulmasıyla Avrupa tûccarının ticaretle ilgili davaları da artık burada görülmeye başlandı. Ticaret Mahkemesi'nin kuruluşundan sonra yanlış uygulamaları önlemek üzere ticarî mahiyetteki davaların Ticaret Mahkemesi'nde, şer'-i şerîfe dair olanların şer'î mahkemelerde, müesses kanunlara dair olanların da Âlî meclislerde görülmesi gerektiği hakkında emirler verdi (BA, MAD, nr. 21192, s. 2).

Osmanlı Devleti'nin, gayri müslim reâyasını Avrupa devletlerinin himayesinden kurtararak onlara müste'min tûccar hak ve imtiyazları tanıması, ahidnâmeli devletleri memnun etmediyse de teşebbüsü akamete uğratmak hususundaki gayretleri neticesiz kaldı. Özellikle, devletin gayri müslim tûccar hakkında kesin tavrını ortaya koyduğu 1806'dan sonra yabancı himayesine giren birkaç tûccar olduysa da gayri müslim tebaa artık kendi adlarına ticaret yapmayı tercih etti. Bilhassa Avrupa tûccarı imtiyazının verilisini takip eden yıllarda Napoléon harpleri, bu statüye dahil olan, tarafsız Osmanlı bayrağı ile Akdeniz'de dolaşan, ticaret yapan Rum kaptan ve ge-

mi sahiplerine büyük menfaatler sağladı. Bu sebeplerle, Sultan II. Mahmud devrinde hayriye tûccarı'nın ortaya çıkışına kadar müslüman Osmanlı tebaası da Avrupa tûccarı adı ile ticaret yaptı. Ancak Tanzimat'tan sonraki uygulamalar bu durumun kısmen bozulmasına sebep oldu. Osmanlı tebaası olanlar, müste'min tûccarla olan davalarında, onlar gibi iyi yetişmiş avukatlarla mahkemeye çıkamamaları ve ticaret davalarının istinaf mahkemelerinde yeniden görülmemesinin kanunen mümkün olmaması dolayısıyla çoğu davaları kaybettiklerinden, yeniden yabancı himayesine girmeyi tercih etmeye başladılar (Lutfî, VI, 102).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 7538, s. 2; BA, MAD, nr. 21192, s. 2, 3-4; Kesbî Mustafa Efendi, *İbretnûma-yı Devlet*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 484, vr. 15^b-16^a; Lutfî, *Tarih*, VI, 102; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, I, 675-681; Pakalın, I, 115-117; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri 1580-1838*, Ankara 1974, I, 71-73; Musa Çadırcı, "II. Mahmud Döneminde Avrupa ve Hayriye Tûccarları", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 237-241; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kırıatlı), Ankara 1984, s. 454-456; Ali İhsan Başış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Ankara 1983.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

AVŞAR

**Türkiye Türkleri'nin
ataları olan Oğuz elinin
en tanınmış boylarından biri.**

Bu boyun adı Kâşgarlı Mahmud (XI. yüzyıl) ve Fahreddin Mübârek Şah'ın (XIII. yüzyıl başı) listelerinde Afşar, Reşîdüddin (XIV. yüzyıl başı) ile ona dayanan Yazıcıoğlu (XV. yüzyıl) ve Ebû'l-Gâzî (XVII. yüzyıl) listelerinde de Avşar şeklinde geçer. Moğol istilasından önceki vekâyî-nâmelerde Kâşgarlı ve Fahreddin Mübârek Şah'ı teyiden Afşar şekline rastlanmaktadır. XIV-XVII. yüzyıllarda Anadolu'da her ikisi de görülmekle beraber Avşar şekli çok daha yaygındır. İran kaynaklarında bu boyun adı XVI. yüzyıldan itibaren sadece Afşar şeklinde yazılmaktadır. Bugün İran'da bu boya mensup oymaklar ve köylüler de boylarının adını aynı şekilde, yani "Afşar" olarak söylemektedirler. Kâşgarlı ve Reşîdüddin, diğer Oğuz boyları gibi Avşarlar'ın da damgalarını vermişlerdir. Bundan başka Reşîdüddin Avşarlar'ın, kendilerine en yakın diğer üç boy (Kızık, Beğdili, Karkın) ile ortak olan totemlerinin tavşancıl, şölen-

lerdeki (toy) ülüşlerinin (koyunun yemeleri için kendilerine törece tahsis edilmiş kısmı) sağ umaca (kısm) olduğunu bildirmiştir. Yine aynı müellife göre avşarın mânası "çevik, ava meraklı" demektir.

Oğuzlar'ın İslâmiyet'ten önceki tarihlerine dair rivayetlerde Avşar'la ilgili herhangi bir hadiseden ve bu boya mensup beylerden bahsedilmez. Fakat İslâmiyet'ten önceki devirde hükümdar sülâlesi çıkarmış beş boydan birinin de Avşar olduğu bildirilir (diğer boylar Kayı, Eymür, Yazır ve Beğdili). Selçuklu hânedanının büyük siyasî başarıları ve Karahıtaylar'ın Türkistan'da hâkimiyet kurmaları, Oğuzlar'dan pek kalabalık kümelerin Seyhun boylarındaki yurtlarından ve hatta Mangışlak ve Balkan (Balhan) bölgelerinden göçüp Orta ve Yakındoğu ülkelerine gelmelerine sebep oldu. Gelen yirmi dört Oğuz boyundan pek azı tarih kaynaklarında akisler bırakabildiler ki bunlardan biri de Avşarlar'dır.

1. Hûzistan'daki Avşar (Afşar) Beyliği. 530 (1135-36) tarihlerinde İran'ın Hûzistan eyaletinde kalabalık sayıda bir Türkmen topluluğu yaşamaktaydı. Bu Türkmen topluluğu buraya, Karahıtaylar'ın Türkistan'da hâkimiyet kurmaları yüzünden meydana gelen baskılar sonucu göç etmişti. Bu topluluğun içinde Avşarlar'ın kalabalık bir obası vardı. Bu Avşar obasının başında da Arslan oğlu Yâkub bulunmaktaydı. Arslan oğlu Yâkub Hûzistan kasabasında oturuyordu. Avşarlar ile birlikte gelmiş olan kalabalık bir Salur (Salgur) obası da komşu Kûh-gilûye bölgesinde yurt tutmuştu. Bunların da başında Mevdûd oğlu Sungur bulunuyordu. Sungur 543'te (1148-49) Şiraz'ı zaptederek Salgurlu Devleti'ni kurdu. Avşar beyi Yâkub Fars'ı ele geçirmek veya Sungur'u kendisine tâbî kılmak için birkaç defa Salur beyinin üzerine yürümüş ise de başarı elde edememişti. Yâkub Bey'den sonra Hûzistan'daki Avşarlar'ın başına Şumla geçti. Şumla bu Avşar beyinin adı olmayıp lakabı idi. Şumla'nın asıl adının Aydoğdu ve babasınınkinin de Güç Doğan (Küş Togan, Kûç Togan) olduğu bilinmektedir. Şumla'nın Yâkub Bey ile akraba olup olmadığı hakkında ise hiçbir kayıt mevcut değildir. Selçuklular'dan Sultan Mesud zamanında Hûzistan'ın bir kısmı ile Lûristan'ın bazı yerlerini idare eden Şumla, bu son büyük Selçuklu hükümdarının ölümünden sonra Hûzistan'a döndü ve burayı tamamıyla idaresi altına aldı. Böylece siyasî durumdan da faydalanarak Hûzistan'da bir beylik kurma-